

جامِ جمِ زروان
شروین وکیلی

www.ketab.ir

طراح جلد و رویه آرا
مریم تاج بخش
ویراستار
علیرضا افشاری

پاپ نخست: اردیبهشت ۱۳۹۳

لیتوگرافی: حرگ ایک ؛ چاپ: مهارت ؛ صحافی: مهرگان
نشانی: تهران خیابان اسفندقه به پیچ شمیران،
کوی نوبت، پلاک ۲، طبقه همکف
تلفن: ۷۱۶۰۱۲۱۱
همراه: ۰۹۱۰۱۳۵۱۷۷
www.shorafarin.ir

۹۷۸-۹۶۴-۲۹۹۵-۲۸-۸

بها: ۲۳۰۰۰ تومان

سرشناسه: وکیلی، شروین، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور: جام جم زروان/شروین وکیلی.
مشخصات نشر: تهران: شورافین، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری: ۲۹۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۹۵-۲۸-۸
رده بندی کنگره: B۱۵۱/۷ج۲۱۳۸۹
رده بندی دیویی: ۱۸۱/۵
شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۱۳۸۴۸

۱- غمخیز از «ن»، این گرائیگاه غایی و بنیادین فهم و خواست، آغاز می‌شود و این نوشتار نیز متن «بارهی «من» است. پیچیدگی شگفت‌انگیز و دگرگونی‌های خلاقانه و نامنتظری انسان، توانایی‌ها و استعدادهای ستودنی او، در کنار بیماری مزمن لانه‌کرده در او و تبااهی مملکت دامن‌گیرش، آن جفت متضاد است که نوشته شدن این متن را رقم زد. مرور شاید بر همگان روشن شده باشد که «من»‌ها با ترکیب شگفت و تکان‌دهنده‌شان از شکاف و فرومایگی، مهم‌ترین تکیه‌گاه در دسترس برای دگرگون ساختن هستی هستند. امروز بر هر چشم بینایی آشکار است که هستی دیرزمانی است به مرضی خطا، گرفتار شده، و درد و درمان هر دو در این اکسیر غریب، یعنی انسان، نهفته است. انسان را می‌توان اشرف مخلوقات دانست، یا مرضی پوستی که زمین سرسبز دچارش شد، است. در هر دو حال، از طرح پرسش درباره‌اش گریزی نیست و گره‌ای بی‌پاسخ‌گویی باقی باقی می‌شود.

در آغاز قرار بود کتابی که در دست دارید نوشتاری باشد با بیشترین فشردگی و اختصار ممکن. از این‌رو، گمان نداشتم که نوشتن دیباچه‌ای بر آن ضرورت داشته باشد. با وجود این، دقیقاً به دلیل همین فشردگی و پرهیز از شرح و بسط مفاهیم، ممکن بود خواندن آن دشوار و نادلچسب گردد. از این‌رو نوشتن این چند سطر ضرورت یافت تا زمینه‌ی نگارش آن و دلیل بافت زبانی ویژه‌اش تبیین گردد.

بخش‌هایی از این متن نخستین بار ده سال پیش، هم‌چون افزوده‌ای بر یک دوره‌ی آموزشی، نوشته شد. آن دوره زُرّوان نام داشت. امروز که از فاصله‌ی سالیانی چند به این دوره می‌نگرم، در ابراز این نکته تردیدی ندارم که زُرّوان مهم‌ترین و تأثیرگذارترین درسی بوده که تا به حال تدریس کرده‌ام. هسته‌ی مرکزی‌اش، از مدّان نظری تشکیل شده بود که بر ظهور و تکامل مفهوم من، و پیکربندی و اختار و کارکرد آن متمرکز شده بود. پرسش‌هایی که ظهور این دستگاه نظری و پرداخته شدنش را ممکن می‌ساخت بر محور دو پرسش بنیادین استوار شده بود: نخست آن که ماهیت سوژه/«من»/انسان چیست، و دوم آن که راهبردهای توانمند/کامل/بهینه ساختن آن کدام است. پرسش نخست ماهیتی نظری داشت و به مجموعه‌ای از آرا و نظریات ختم شد که پشتوانه‌ای فلسفی و مضمونی روان‌شناسانه و جامعه‌شناسانه داشتند و در طی سال‌های بعد مجموعه‌ای از متن‌های دانشگاهی — از جمله دو رساله‌ی کارشناسی، رشد یک رساله‌ی دکتری — را بر مبنای آن نوشتم. پرسش دوم به مجموعه‌ای از آموزه‌ها و روش‌ها و راهبردهای عملیاتی و اجرایی منتهی شد که هدفش بیشینه کردن چهار متغیر مرکزی برساننده‌ی «من» (سرزندگی/سلامت، شادمانی، توانایی و معنا) بود.

در ده سال گذشته، مجموعه‌ای به نسبت حجیم از مقاله‌ها و کتاب‌ها نوشته شده تا آن دستگاه نظری و چارچوب دانش‌مدارانه درباره‌ی انسان تبارز و برجسته خواننده‌ی علاقه‌مند می‌تواند در این نوشتارها به یک نظریه‌ی فراگیر و عام در مورد ماهیت «من» و چگونگی چفت و بست شدنش با مفاهیمی مانند قدرت و معنا دست یابد. هسته‌ی مرکزی این نوشتارها از چهار کتاب تشکیل شده‌اند: نظریه‌ی سیستم‌های پیچیده که چارچوب نظری بحث و روش‌شناسی کلی آن را روشن می‌سازد؛ روان‌شناسی خودانگاره که تصویری دقیق و روشن از مفهوم من را در زمینه‌ای اجتماعی به دست می‌دهد؛ نظریه‌ی قدرت که چگونگی ارتباط من با نهادهای اجتماعی و الگوهای ظهور هنجارهای جمعی را تشریح می‌کند؛ و نظریه‌ی منش‌ها

که پویایی معنا در سطح فرهنگی را مدل سازی می کند و چگونگی رمزگذاری معانی در عناصر نشانه گانی را تحلیل می نماید. اگر بخواهیم با کلیدواژگان زروانی سخن بگوییم، کتاب های یادشده به ترتیب در سطوح زیستی، روانی، اجتماعی و فرهنگی (سطوح فراز) مفهوم «من» را مدل سازی می کنند. در کنار این چهار کتاب مرکزی، چندین نوشتار و مجموعه ای از بیش از ۱۵۰ مقاله وجود دارد که به شرح و بسط نظریه ی زروان در حوزه های گوناگون می پردازد.

رنده در طی ده سال گذشته علاوه بر صورت بندی این نظریه در قالبی دانش نامه ی و مدون، به اشکال گوناگون درگیر تدریس رهنمودهای عملیاتی برخاسته از آن نیز به تلاش برای شناسایی آنچه من ها را در دوران ما ناتوان و رنجور و بی رمق کرده و کوشش برای دستیابی به راهبردهایی عملی برای توانمندسازی و بهتر ساختن شکل هستی من ها، روندی بود که در نهایت به محک زدن و تراشیده شدن و صیقل خوردن این دستگاه نظری انجامید. چرا که به گمانم نظریه، تا وقتی که در روی زمینی استوار به شکلی کاربردی نمود نیابد، جز بازی ای روشن فکرانه در عرصه ی زبان نیست.

از آغاز این شکل عملیاتی و راهبردی نظریه ی زروان در قالب جزوه ها و یادداشت هایی تدوین می شد که از اختصار و شدت بسیاری برخوردار بودند. دلیل آن، از سویی وابستگی موضوع به تمرین های عملی و راهبردهای اجرایی بود، و از سوی دیگر نگرانش تدریجی تمام مفاهیم در کتاب ها و مقاله هایی مستقل، که ضرورت بازگویی و دوباره نویسی را از بین می برد. در نهایت، زمانی که قرار شد کتاب های اصلی مربوط به این دستگاه نظری منتشر شود، لازم شد که آن راهبردهای عملیاتی را نیز در قالب جزوه ای با همان اختصار تدوین کنم. بدان امید که حوصله ی خواننده و بردباری اش در ردیابی مفاهیم در نوشتارهای دیگر، بر پیچیدگی متن غالب شود و زروان، گذشته از دستگاهی نظری در سطح فرهنگی، به نمودی عملیاتی و ملموس در عرصه ی روانی و اجتماعی نیز راه یابد.

۲- هسته‌ی مرکزی نظریه‌ی زروان، شبکه‌ای از «جفت‌های متضاد معنایی» است که با سرواژه‌ی «جَم» مورد اشاره قرار می‌گیرد. جَم‌ها ماهیتی مستقل و هستی‌شناختی ندارند، بلکه تنها عناصری شناخت‌شناسانه و رمزگانی زبانی هستند که با این بازنمایی مضمون‌های فهم‌شده و صورت‌بندی‌شان کاربرد دارند. با وجود این، کل هستی‌ای که ما می‌شناسیم از ورای جَم‌ها مشاهده‌پذیر گشته است. به بیانی، ما همگام با روایی واقع‌نما زندگی می‌کنیم که واژگان و زبان آن را جَم‌ها بر می‌سازند. جَم‌ها معمولاً به بروز توهم‌ها و خطاهایی شناختی منتهی می‌شوند، و در نتیجه روندهای معرفت و سیرهایی بن‌بست، یعنی کژکارکردی، را پدید می‌آورند که به کاستی‌ها و نارسایی‌های انتاری ختم می‌شود. به این ترتیب، سیستم «من» به دلیل پردازش نادرست و ناقص جَم‌ها با تله‌هایی دست به گریبان می‌شود که قدرت، بقا، معنا و لذت او را کم می‌کنند. شناسایی درست جَم‌ها و واری‌های روندها و فرایندهای برخاسته از آن، راه را بر برپایی این کارکردها و بازسازی آن ساختارها می‌گشاید. به این ترتیب، جَم تازه‌ای (راهبرد در برابر تله) پدید می‌آید که پیام اصلی این نوشتار است.

متنی که در دست دارید تمام آموزه‌های زروانی را در شکل عملیاتی ارائه می‌کند. در کل حدود دویست جَم وجود دارند که شالوده‌ی صورت‌بندی زروان از «من» را بر می‌سازند. برای مفهوم شدن این جَم‌ها، واحدهای پایه‌ی مفهومی در متن را بر مبنای آنها سازماندهی کرده‌ام. بنابراین این کتاب از حدود دویست واحد پایه‌ی مفهومی تشکیل یافته، که در زروان «گاه» نامیده می‌شود. هر یک از آنها نخست به شکل یک جَم یا ترکیب جَم‌ها نام برده شده، با شرحی کوتاه دنبال شده، و بعد تله‌ها و راهبردهای مربوط بدان بازنموده شده است. در نهایت، پرسش‌هایی (در عرصه‌ی شناختی) و تمرین‌هایی (در قلمروی عملیاتی) پیشنهاد شده‌اند تا خواننده بتواند درک خویش از مفاهیم ارائه‌شده را با پاسخ‌گویی بدان محک زند. نمودارهایی

جا به جا ارائه شده‌اند تا رابطه‌ی این مفاهیم را با هم نشان دهند. واحد پایه‌ی این نمودارها هم چم‌هایی هستند که هر یک به شکل دایره‌ای دو نیمه‌شده نمایش داده شده‌اند، که جفت‌های متضاد معنایی را در خود محصور کرده‌اند.

گنجاندن تمام این مفاهیم در کتابی کم‌حجم ممکن نبود مگر با اعتماد کردن به هوشمندی و حوصله‌ی مخاطب، و این پیش‌فرضی است که هنگام نگارش این متن داشته‌ام. در میان دانشجویان زروان مشهور بود که جزوه‌های زروان تنها برای کسی مفهومی است که در دوره‌های آموزشی شرکت کرده باشند، اما بازخوردی که از بسیاری از خوانندگان تصادفی همان جزوه‌های فشرده دریافت کردم، برداشتم را در این مورد دیگر به ساخت. اکنون بر این باورم که اگر چارچوب نظری به شکلی مدون و منظم از متون مفصل صورت‌بندی شده باشند، استفاده از متون راهنمایی مانند این کتاب برای هر کس ممکن خواهد شد. از این روست که این کتاب نوشته شد، و از این روست که منتشر می‌شود.

تنها نکته‌ی دیگری که بازنمایی به رمزگذاری و نام‌تله‌ها و راهبردها مربوط می‌شود، در ابتدای کار، نظامی پیچیده را از نام‌ها و نشان‌ها برای اشاره به تله‌های زروانی و راهبردهای پیشنهادی مورد استناد قرار می‌گرفت، که هر یک با داستانی و قصه‌ای همراه بود و در آموزش کلاس به کار آمد و مفید می‌نمود. اما به تدریج این نظام شلوغ و نامنسجم را به نفع یک سیستم فراگیر از رمزگذاری مفاهیم زروانی کنار گذاشتم، و این دستگاه دوم آن است که در این کتاب می‌بینید. در این نظام جدید، تله‌ها، راهبردها و مفاهیم همگی با تکیه بر سیستم کهن ایرانی و ادبیات غنی تمدن‌مان سازمان‌دهی و نام‌گذاری شده‌اند. این شبکه‌ی نام‌ها از مجموعه‌ای از متون وام‌گیری شده‌اند که از گاهان زرتشت تا اشعار حافظ و مولانا و غزل‌های بیدل و متون شیخ اشراق را در بر می‌گیرند. به عنوان قاعده‌ای کلی، تله‌ها را با اسم دیوها و موجودات زیان‌آور اساطیری، و راهبردها را با نام ایزدان و فرشتگان سودبخش خوانده‌ام. چرا که گمان می‌کنم از همان آغاز، این موجودات خیالی برای

روایت کردن مفاهیمی عمیق‌تر از داستان‌های عامیانه، و شاید برای رمزگذاری دیدگاهی هم‌چون زروان، ابداع شده‌اند. از شرح معنای این نام‌ها پرهیز کرده‌ام، چون در این حالت کتاب با افزوده‌ی پر حجمی در مورد اسطوره‌شناسی همراه می‌شد و از هدف اصلی خود دور می‌افتاد.

به پیشنهاد دوست عزیزم، مهندس پیمان اعتماد، کتاب را «جام جم زروان» نامیدم؛ چون، جامی است انباشته از جم‌هایی که زروان را صورت‌بندی می‌کنند. هم‌چون زروان، از ایزد باستانی زمان در ایران‌زمین که اهورامزدا و اهریمن را از دل خویش می‌زاید، پخته‌ی ما نیز آبستن زادن نیک و بدهای بسیار، زشت و زیباهای شگفت، و راستی و راستی‌های سترگ است. از دیرباز این باور وجود داشت که جام جم، این نماد اساطیری، روزی و فرهنگمندی، در بر دارنده‌ی راز چیرگی ایزدان بر دیوان است. دیرینگی و بقای این داستان‌ها در فرهنگ خویش را به فال نیک می‌گیریم و به نوشتن و خواندن جام جم زبان دست می‌بریم. بدان امید که رمزگونگی آن و رازناک نمودنش، راه را به سمت دستیابی به جام جم نبندد.

سرمدین هکیمی - تهران

ویرایش نخست: تابستان ۱۳۸۹

ویرایش هجدهمین بار: ۱۳۹۳

فهرست:

راهنمای نمادهای کتاب | ۱۳

هستی | ۱۵

شناخت | ۳۵

زیست - جهان | ۵۹

خودانگاره | ۷۷

سطح زیستی | ۹۹

سبب و روی | ۱۳۳

سطح اجتماعی | ۲۰۵

سطح فرهنگی | ۲۱۷

راهنمای نملهای کتاب

در این متن هر واحد مفهومی یک «گاه» نامیده می‌شود و از این بخش‌ها تشکیل یافته است:

🌀 **جم:** «جفت متضاد معنایی» ای که هسته‌ی مرکزی هر واحد از نوشتار — یعنی در «گاه» — را برمی‌سازد.

🔗 **بیم‌های وابسته:** واحدهایی معنایی که به مفهوم مرکزی مورد بحث ارتباط دارند.

🏆 **اصل:** گزاره‌ای که در زروان خردمندانه و درست دانسته می‌شود.

● **پیش‌داشت:** گزاره‌ای معه‌لا بهی پنداشته‌شده، که نادرست است.

🌀 **تله:** روندی که به کاهش «قلب» منتهی می‌شود.

🌀 **راهبرد:** فرآیندی که به افزایش «قلب» بینجامد.

❓ **پرسش:** ابهامی نظری که باید در سطحی شناسایی به‌عطف شود.

📝 **تمرین:** مهارت یا توانایی‌ای عملی که باید به‌طور تجربی به‌دست آید.